

TRAVELS IN SEARCH OF TURKEY'S JEWS KİTABI ÜZERİNE

1984 yılında Amerikalı fotoğrafçı Laurence Salzmann ve antropolog Ayşe Gürsan-Salzmann ile birlikte Anadolu'yu ve Trakya'yı bir uçtan bir uca dolaştılar, kaybolmaya yüz tutan sinagogları ve mezarlıkları fotoğrafladılar, belgesel filmi çektiler; hayatta olan Yahudilerle, Yahudilerle komşuluk etmiş olan Türklerle konuştular. Geziden 27 yıl sonra Libra Yayınları'ndan çıkan *Travels in Search of Turkey's Jews* kitabı ve onunla birlikte verilen DVD bu yolculuğa ilişkin notları sunuyor. Kitapta yer alan insanların çoğu hayatta olmadığından, mekânların çoğu da artık harabe olduğundan, kitap arşiv belgelerini içermenin yanında başka bir tarihi değer de taşıyor.

Geleneksel şofar
Yom Kipur
(Oruç günü)
ve Roşaşana
(İbrani yeni
yılı) sırasında
kullanılır.

SÖYLEŞİ VE ÇEVİRİ:

CANSU KILINÇARSLAN

Bu seyahatnamenin Türkiye'nin küçük kasabalarındaki Yahudi varlığına ilişkin bulduklarınızı aktaran bir kişisel anlatı kitabı olduğunu söylüyorsunuz. 1984 - 89 arasında Trakya'dan Anadolu'ya Türkiye'nin büyük bölümüne seyahat ettiniz. Yolculuğunuzun amacı neydi? Hangi kasabalara gittiniz?

1984 yılında Laurence'la ben, Türkiye'de Yahudi cemaatlerinden geriye ne kaldığını belgelemek için Tel Aviv'deki Beth Hatefutsoth Mü-

zesi tarafından davet edildik. Bu proje, dünya çapında Yahudi cemaatlerini araştıran geniş kapsamlı bir müze projesinin parçasıydı. Müzenin fotoğraf bölümü zaten Laurence'ın, koleksiyonları için Romanya'da çektiği siyah beyaz fotoğraflar ile ortaya çıkmıştı. Bizim öncelikli amacımız seçilmiş birkaç Yahudi anıtının bir iki ay gibi kısa bir süre içinde fotoğraflanmasıydı; ama büyük şehirlerin (İstanbul, İzmir, Bursa) dışında da yaşamış olan toplulukların ve Türkiye'nin birçok yerinde bu topluluklara ait kalıntıların farkına varınca kalma süremizi uzatmaya karar verdik (5 yıl kalarak bitirdik). Yani, Laurence onların görüntülerini yakalamaya

konsantre olmuşken, ben de bir antropolog/arkeolog olarak Yahudiler ve onların Yahudi olmayan komşularıyla evlerinde, işyerlerinde vs. gerçekleşen görüşmeleri belgeledim.

Trakya'dan Başkale'ye kadar, Van yakınları ve Erzurum il sınırlarındaki Aşkale dâhil yaklaşık 30 şehri ve kasabayı ziyaret ettik.

Cumhuriyet döneminde Türkiye'deki azınlıklar kendilerini güçlükle ifade edebiliyorlardı. Kamusal alanda "Ben Yahudi'yim" ya da "Ben Ermeni'yim" demek hep bir risk taşıyordu. 1984- 89 arasında durum nasıldı?

Bizim araştırmamız ve seyahatimiz boyunca, Tire ve Bergama gibi küçük kasabalar da dâhil olmak üzere röportaj yaptığımız yerlerde Yahudilerin kendilerini tanımlamaları konusunda kesinlikle hiçbir ketumlukla karşılaşmadık.

Çorlu'ya yaptığınız seyahat sırasında Havra Camii'ni de ziyaret etmişsiniz. Bu sinagog-camiinin hikâyesini anlatabilir misiniz? Diğer kasabalarda camiye dönüştürülmüş başka sinagoglar da gördünüz mü?

Yahudi cemaati, 1948'lerde İsrail'e göç etmek için Çorlu'dan ayrıldığında sinagogu ibadethane olarak kullanılması koşuluyla Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devretmek istemiş. Onların isteği saygılı bir şekilde gözetilmiş ve yapının dışındaki oyulmuş Davut Yıldızı korunurken bir minare eklenerek, havra camiye dönüştürülmüş.

Havra Camii'nin Bulgaristan göçmeni bekçisinin 1985 yılında hatırladığına göre, orayı terk edenler yıllar sonra evlerini ziyaret etmek için geriye döndüklerinde evlerinin Müslüman Türkler tarafından sahiplendiğini gördüler.

Türkiye'de hâlihazırda kaç sinagog açık? Sinagoglar yerel mimariden etkileniyorlar mı?

Türkiye'de hâlâ hizmet veren yaklaşık 20- 25 tane sinagog var. Türkiye'de yakın zamanda yapılmış birkaç tane yeni sinagog var ve bunlar biçimsel olarak yerel mimariyle benzerlik göstermiyor. Eski sinagogların büyük bir bölümü de harabe hâlinde ve sinagogların yakınlarında, onları restore edip bakımını yapacak bir cemaat olmadığı sürece yakın zamanda yok olacaklar.

Bilindiği gibi Türkiye'de Yahudi nüfusunun varlığı Cumhuriyet dönemi boyunca hep azaldı. Yahudiler göçün nedenleri olarak neleri görüyorlar?

Göçün asıl sebebi ülkenin nüfusunu artırmayı isteyen İsrail Devleti'nin

Çorlu'daki Havra Camii.

Kilis'teki sinagogun avlusu şimdi bekçisinin tavuklarına ve koyunlarına ev sahipliği yapıyor.

kurulmasıydı. Bundan dolayı Avrupa, Ortadoğu ve Amerika'nın her yerinde yaşayan Yahudiler İsrail'e çağrıldı. Göç eden Türkiye Yahudilerinden bir grubun daha sonra İsrail'deki işsizlik ve oradaki hayata uyum sağlayamama gibi nedenlerle geri döndüğünü de eklemeliyim. Geri dönen gruptakilerden biri de kendisiyle kapsamlı röportaj yaptığım, Edirne'de yaşayan Dr. Bayer'di. Bu röportaj, *Travels in Search of Turkey's Jew's* adlı kitabımızda bulunmaktadır. (İsrail'in ilk zamanlarındaki nüfusunu büyük oranda Batı Avrupa'nın değişik ülkelerinden ve kültürlerinden gelenler oluşturmaktaydı.)

Siz küçük kasabalardaki Yahudi ritüellerinin ve geleneklerinin diğer toplulukların ritüellerinden etkilendiğini belirtmişsiniz. Bununla ilgili örnek verebilir misiniz?

Cuma akşamları yapılan Şabat, Hamursuz Bayramı ve Sukkoth İslam geleneğiyle benzerlik gösteren önemli Yahudi ritüelleridir. Türkiye'de yaşayan Yahudi topluluklar da bu dini gelenekleri kutlarlar. Sünnet töreni, cenaze gelenekleri (örneğin, merhumun kefenlenmesi), yıkanma ritüelleri, domuz etinin beslenmenin dışında bırakılması vs. benzerlik gösteren diğer örnekler arasında sayılabilir. Ayrıca özellikle küçük topluluklarda

Müslümanlarla Yahudiler arasında Şabat, Hamursuz Bayramı ve Müslüman bayramları sırasında karşılıklı bir işbirliği ve saygının da var olduğunu vurgulamalıyım. Müslümanlar, Şabat sırasında (güneş battıktan sonra) çalışmaları yasak olan Yahudi komşularına yardım ederlermiş. Bunun karşılığı olarak da sık sık komşular arasında yiyecek değiş tokuşu ve bayram ziyaretleri yapılmış.

Şunu belirtmeliyim ki, günümüzde Türkiye'de varlığını sürdüren Yahudi cemaatin nüfusunun azalmasından dolayı, bu toplumsal inceliklerin de sonu gelmektedir.